نقش اصول اخلاقی در عملکرد حقوقی رایانه

دکترحسین مهرپور*[۱] ، دکترمحمود مدنی بجستانی[۲]، سیدشکراله هژبرکلالی[۳]
۱. گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی
۲. گروه فقه، جامعه الزهرا، مدیر حوزه علمیه خواهران قم
۳. گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد امارات

(تاریخ دریافت:۹۷/۸/۵، تاریخ پذیرش:۹۷/۱۰/۱)

چکیده

زمینه: علیرغم نقش بی بدیل فضای مجازی در رفتارهای جامعه مدرن کنونی و اهمیت رعایت اخلاق در آن، تاکنون پژوهشی در راستای ساخت مدلی از اخلاق عملی در این فضا ارائه نشده است. پژوهش حاضر به بررسی چگونگی وضع قوانین مبتنی بر اخلاق در فضای مجازی پرداخته است.

نتیجه گیری: با تحلیل توصیفی مفهوم اخلاق در فضای مجازی، برداشت این است که اخلاق در فضای مدرن دارای چهار شاخصه خویشتنداری، جهان شمولی، برابری و یگانگی می باشد. قلمرو اخلاق در فضای مجازی، جهانی بدون مرز می باشد. اصول تفوق های قوانین محلی در آن نباید لحاظ شده و قوانینی نو را می طلبند. به همین دلیل مواد «۳» قانون تجارت الکترونیک ایران «۳» قانون نمونه تجارت الکترونیکی و «۵» کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی، مبنای تفسیر قانون در فضای مجازی قرار گرفته اند.این بررسی بیانگر آن است که قوانین کنونی حاکم بر فضای مجازی به دلایلی اخلاقی با قوانین حقوق سنتی فاصله بسیاری دارند. بنابر این، ساختارهای نوینی جهت وضع قوانین متناسب با فضای مجازی مورد نیازند. به گونه ای که درک ما را از واقعیت های حاکم بر عملکرد حقوقی رایانه، افزایش داده و از موارد مسکوت، مبهم و متعارض قوانین مدرن با حقوق سنتی، رفع ابهام نمایند.

کلید واژگان: *فضای مجازی، اصول اخلاقی، ساختارهای نوین، عملکرد حقوقی رایانه*

سرآغاز

اخلاق[۱] و اصول اخلاقی حسن نیت[۲]، عدالت[۳] و انصاف[۴] به عنوان اساس هر نظام حقوقی؛ از جمله حقوق بین الملل محسوب می گردند. به گونه ای که در علم حقوق از آنها به اصول کلی حقوقی یاد می کنند. برخی از محققان بر این عقیده اند که این اصول، فراتر از حقوق بین الملل وضعی می باشند. بیانگر حقوق طبیعی (عقل) بوده و عقاید پیروان افراطی حقوق وضعی را رد کرده و جانب پیروان میانه رو حقوق وضعی و التقاط گراها (پیروان گروسیوس) را می گیرند. اصل حسن نیت، از سوی بسیاری از نظریه پردازان، به منزله اساس و جوهره حقوق بین الملل نگریسته شده که همه قواعد حقوقی از آن، نشأت می گیرند. (۱) به همین دلیل بوده که اصل حسن نیت در مواد «۳» قانون تجارت الکترونیک ایران، «۳» قانون نمونه تجارت الکترونیکی و «۵» کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی؛ مبنای تفاسیر قانونی در محیط های الکترونیکی قرار گرفته است.

تحولات سریع و کاربرد روز افزون سیستم های رایانه ای در زندگی بشر کنونی، کمیسیون های حقوقی سازمان ملل متحد را بر آن داشته که در راستای اجرای اهداف آرمانی مندرج در «فصل نهم» منشور آن سازمان، پژوهش های متعددی برای ارائه قوانین الگویی مناسب عملکرد آنها، ارائه نمایند. (۲) الگوهایی که ایجاد وحدت بین حقوق سنتی با الکترونیکی (تلفیق سنت و مدرنیته) را دنبال می کنند. (۳) ظهور تکنولوژی الکترونیکی در کنار حقوق سنتی؛ چالش برانگیز بوده و مستلزم تحلیل های جدید می باشند.(۴)

با توجه به اینکه عملکرد حقوقی رایانه، نتیجه تلفیق سنت در مدرنیته می باشد. اهمیت نقش اصول اخلاقی در تفاسیر حقوقی به جهت رفع چالش مذکور؛ مشخص می شود. در این راستا، سئوالاتی مطرح می شوند. از جمله اینکه نقش اصول اخلاقی در رفع ابهام و تعارض از مفاهیم رایانه به عنوان شخص واسطه و عملکرد آن در ایجاد داده پیام

نویسندهٔ مسئول: نشانی الکترونیکی: z.rouzbahani@yahoo.com

مقاله مروری
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

در حقوق الکترونیکی[5] با حقوق سنتی، به چه صورتی خواهد بود؟ دیگر آنکه اصول اخلاقی در عملکرد حقوقی رایانه ها، دارای چه جایگاه قانونی می باشند؟ در این پژوهش، با شناسایی شاخصه های اخلاقی و ارائه تحلیل های توصیفی به سئوالات فوق پاسخ داده خواهد شد.

برای این کار تحلیل های توصیفی نظامند، عینی و دقیق کاربرد اصول کلی اخلاقی حاکم بر فضای مجازی[6] در عملکرد رایانه ها؛ به کار رفت. با توجه به مقتضیات، خصوصیات بین المللی و ضرورت توسعه هماهنگی بین کشورها، اصول مذکور در ساختارهای نوین حقوقی؛ نفوذ کرده اند. (۵) منطبق با قواعد فقهی در اعمال حقوقی الکترونیکی نیز؛ کاربرد عملی دارند. (۶) از حیث هدف و جهت گیری این پژوهش به دنبال شناسایی و دسته بندی اصول اخلاقی ریشه دار در شاخصه های اخلاقی[7] بوده است. زیرا، به دنبال ارائه مدلی عملی از کاربرد اخلاق در ساختارهای نوین حقوقی است. (۷) از آنجائیکه اصول کلی اخلاقی با قواعد حقوق بین الملل، فقهی و حقوق سنتی؛ منافاتی ندارند. دسته بندی کلی آنها عبارتند از: الف- در حقوق اینترنتی: اصول آزادی دسترسی به اطلاعات، تخصصی بودن اداره اینترنت، همیشه در دسترس بودن، آزادیخواهی لیبرالیستی، تمرکز زدائی، کمونیست اجتماعی، توجه به تنوع فرهنگی، بی طرفی رسانه ای[8]. ب- در حقوق بین الملل: اصول آزادی کاوش و بهره برداری، ارتباطات از راه دور، نظارت و سنجش از راه دور. ج- در قوانین نمونه تجارت الکترونیکی و کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی: اصول هم ارزی عملکردی[9]، یکنواخت سازی حقوقی، عدم تبعیض[10] رسانه ای، استقلال طرفین[11]، حسن نیت. د- در فقه: قواعد نفی سبیل، آزادی قراردادها، تراضی، لزوم، صحت، لاضرر، همسویی سود و زیان، تسلیط. ه- در حقوق سنتی ایران: اصول حاکمیت اراده[12]اشخاص، آزادی قراردادی، نسبی بودن قراردادها. در ادامه ارتباط اصول فوق الذکر به عنوان متغیرهای مستقل و عملکرد حقوقی رایانه به عنوان متغیر وابسته را بدون هیچگونه دخالت یا استنتاج ذهنی گزارش داده و نتایج عینی ارائه خواهیم داد.

بررسی نقش اصول اخلاقی حسن نیت و جهانی شدن در حل تعارض شخصیت رایانه به عنوان واسطه یا نماینده

قانون تجارت الکترونیک ایران، تمایل به شخصیت دهی به سیستم رایانه ای دارد. با این توضیح که بند«م» ماده «۲» این قانون در خصوص تعریف شخص اشعار می دارد: «شخص اعم است از حقیقی و حقوقی و یا سیستم های رایانه ای تحت کنترل آنان». اقسام شخص در حقوق سنتی مشخص است. لکن در این تعریف، نوع سومی از شخص، معرفی شده است. در نگاه اول، ابداع جدیدی توسط قانون تجارت الکترونیک ایران، صورت گرفته است. با توجه به تعریف سیستم رایانه ای در بند«و» ماده «۲» فوق الذکر که مقرر می دارد: «سیستم رایانه ای هر نوع دستگاه یا مجموعه ای از دستگاه های متصل سخت افزاری- نرم افزاری است که از طریق اجرای برنامه های پردازش خود کار داده پیام عمل می کند». این سئوال مطرح می شود که: آیا می توان یک دستگاه رایانه را دارای شخصیت دانسته و حق و تکلیف بر آن بار کرد؟ پاسخ به وضوح منفی است. بنابر این به جای ابداع باید از بدعت منفی توسط قانون تجارت الکترونیکی ایران، سخن گفت. تمایل قانون مزبور در شخصیت بخشی به رایانه نیز، قابل دفاع نیست. زیرا، ماهیت رایانه به عنوان شخص واسطه یا نماینده، در تعارض با مبانی حقوق اشخاص واقعی است. بنابر این، قانونگذاران ایران بر اساس «اصل چهارم» قانون اساسی ایران، باید از پذیرش آن پرهیز می کردند. (۸) از تطبیق قواعد سنتی و الکترونیکی در حقوق ایران با مقررات مندرج در قانون نمونه تجارت الکترونیکی، چنین بر می آید که دلیل اصلی پذیرش ماهیت حقوقی رایانه، رعایت اصول اخلاقی حسن نیت، جهانی شدن و .... می باشد. (۹) مفاد کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی نیز با آنها، مطابقت می نماید. (۹) اصل اخلاقی جهانی سازی، تابع قاعده فقهی نفی سبیل بوده و در نظام های حقوقی رومی ژرمنی و کامن لا (آمریکایی – انگلیسی) کاربرد دارد. (۱۰) رایانه های دارای هوش مصنوعی منعکس کننده خلاقیت ها، تصمیمات و احساسات خالق آن؛ یعنی انسان ها می باشند. با وجود برتری عملیاتی، رایانه ها در تصمیماتی که می گیرند؛ خود مختار نبوده و صرفاً ابزارهایی، خود کارند. زیرا، اصل اتخاذ تصمیم گیری ها در مغز انسان ها بوده که در قالب برنامه ریزی شده ای، منتقل شده اند. (۱۱) به نظر می رسد که اصول اخلاقی حسن نیت و جهانی سازی تحت تأثیر هوش مصنوعی، قرار گرفته اند. (۱۲) اصول مزبور در دکترین تبدیل و تلفیق حقوق بین الملل، کاربرد دارند. (۱۳)

تحلیل عملکرد حقوقی رایانه بر اساس نظریه اخلاقی آسان سازی اجتماعی

امروزه در جوامع مدرن، مهمترین جنبه تفکر عملی انسان ها، آسان سازی روابط اجتماعی می باشد. رویکرد عقلی در عصر مدرنیته، گرایش بیشتر از پیش جوامع را به خویشتنداری[13]، جهان گستری، برابری و یگانگی[14]، می رساند. از جمله آداب و رویه های نیک اشخاص، در جوامع امروزی، تکریم ارباب رجوع و راه اندازی کار ایشان است. این امر اخلاقی با عملکرد رایانه ها ساز گار است. زیرا رایانه ها باعث آسان سازی کارها می شوند. آسان سازی اجتماعی، بیانگر آن است که ما انسانها، بهترین راه کار ها را مورد استفاده و ارزیابی قرار دهیم. در راستای کاربردی ساختن این نظریه، باید بگوییم که: امروزه رایانه ها، مهم ترین جنبه تفکر عملی را در تلاقی اراده های مشترک ابراز شده اشخاص برای ایجاد قرارداد الکترونیکی؛ تسهیل می نمایند. (۱۴) اعمال حقوقی رایانه در دو مرحله انجام می گیرند. مرحله اول، عملیاتی است که منتسب به اشخاص دیگر نگردیده اند. (۱۱) مرحله دوم، عملیاتی است که به اشخاص واقعی منتسب گردیده اند. (۱۵) بطور کلی، رایانه ها در راستای آسان سازی عملیات حقوقی، اشکال مختلف داده پیام ها را برای اجرای دستورات مختلف اشخاص واقعی؛ منتقل می کنند. (۱۶)

الف) عملکرد حقوقی رایانه قبل از انتساب

در عملکرد حقوقی رایانه تا قبل از انتساب به اشخاص، تعارضی به وجود نمی آید. زیرا، داده پیام منتسب نشده؛ در حکم نوشته بدون امضائی است که منتسب به شخص خاصی نبوده یا حکم تصورات و تخیلات

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

باطنی اشخاص واقعی را دارند. تصورات و تخیلات در عالم عرفی – قانونی، جایگاهی در ظهور قرارداد یا عقد ندارند. (۱۷) داده پیام ها تا زمانی که منتسب به اشخاص واقعی نگردند، جزئی از قرارداد الکترونیکی محسوب نمی شوند. زیرا معلوم نیست که متعهد چه شخص یا اشخاصی بوده و عقودی که منتسب نشوند در عالم حقوقی و فقهی در حکم هیچ می باشند. (۱۵) همانطور که نوشته های بدون امضاء، تعهد آور و مسئولیت زا نیستند؛ داده پیام های بدون امضاء و منتسب نشده نیز تعهد آور نخواهند بود. (۱۸) ارسال داده پیام ها در فضای مجازی، از طریق چت، ایمیل و واسطهای الکترونیکی متداول؛ گردیده اند. (۱۹) مطابق با احکام داده پیام در مواد «۶ الی ۹» قانون تجارت الکترونیک ایران؛ رعایت اخلاقیات در ارسال داده پیام ها الزامی می باشند. (۲۰) صرف ایجاد داده پیام ها، باید منطبق با اصول اخلاقی باشند. (۲۱) اشخاص واقعی، منشأ اصل اتخاذ تصمیم گیری در تولید داده پیام های منتسب نشده بوده و ملزم به رعایت برنامه ریزی های اخلاقی در تولید داده پیام ها؛ می باشند. (۲۲) تولید داده پیام ها ما حصل تعامل رایانه و انسان می باشند(۲۳)

ب)عملکرد حقوقی رایانه بعد از انتساب

در حقوق ایران، بنا به اصول حاکمیت اراده و آزادی قراردادها، ایجاد رابطه حقوقی، مادام که بر خلاف آن در قانونی خاص و اراده طرفین تصریحی نباشد، تابع شکل و یا تشریفات خاصی نخواهد بود. (۲۴) در تحلیل اعتبار عملکرد حقوقی رایانه بعد از انتساب به سایر اشخاص، به ماده «۳۰» قانون تجارت الکترونیک ایران، استناد می نمایند. (۲۵) ماده قانونی مزبور، آورده: «آثار حقوقی پس از انتساب، تصدیق دریافت و زمان و مکان ارسال و دریافت داده پیام موضوع فصول دوم تا چهارم مبحث چهارم این قانون و همچنین محتوی داده پیام تابع قواعد عمومی است». (۲۶) با توجه به صراحت ماده قانونی مزبور، به ابهام یا تعارضی در این مرحله بر نمی خوریم. ولیکن ایهامی که در اینجا بروز می کند حاکی از این است که آیا تا قبل از انتساب داده پیام، آثار حقوقی تابع قواعد خاصی هستند؟ در این صورت چه قواعد خاصی حاکم بر این مرحله می باشند؟ در پاسخ باید بگوییم که اصول اخلاقی حاکم بر هر دو مرحله عملیات تبادلات الکترونیکی، می باشند. (۲۷) زیرا، رعایت اخلاقیات بر همه شئونات واقعی زندگی انسان ها فرض می باشند. (۲۶) یکی دیگر از ابهامات و تعارضات در ماده «۱۸» قانون فوق، به چشم می خورد. ماده قانونی فوق در بحث از قواعد انتساب داده پیام مقرر کرده است: «در شرایطی که داده پیامها توسط اصل ساز و یا به وسیله شخص مجاز از جانب اصل ساز یا به وسیله سیستم اطلاعاتی برنامه ریزی شده یا تصدی خود کار از جانب اصل ساز ارسال شده، منتسب محسوب خواهند شد». در قسمت ذیل ماده قانونی فوق که مقرر می دارد: اگر به وسیله سیستم اطلاعاتی برنامه ریزی شده یا تصدی خود کار از جانب اصل ساز ارسال شود». با توجه به تعریف سیستم اطلاعاتی در بند «ز» ماده«۲» قانون تجارت الکترونیک ایران که آن را سیستمی برای تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش داده پیام می داند و یکی از مصادیق آن می تواند سیستم رایانه ای باشد. هر چند که امکان انعقاد قرارداد از طریق سیستم رایانه ای نیز اعتبار آن را می رساند. همچنان معلوم نیست که نقش خود سیستم رایانه ای در این میان چیست؟ آیا به وکالت یا نمایندگی از دارنده وب سایت به انعقاد قرارداد الکترونیکی مبادرت می ورزد؟ یا به عنوان ابزار ارتباطی بین طرفین عمل می کند؟ البته در هر دو صورت، آثار حقوقی به دارنده وب سایت منتسب خواهد شد. به نظر می رسد که برای پاسخ به دو تعارض مطرح در بالا باید به اصول کلی اخلاقی متوسل شویم. اصل حسن نیت در تفسیر و اصول عدم تبعیض، محیط بی طرف رسانه ای و دیدگاه هم ارزی عملکردی در خصوص رفع ابهام از موارد فوق راه گشا خواهند بود.

جایگاه قانونی اصول اخلاقی

شناسایی جایگاه ساختارهای نوین قواعد و قوانین قانونی کاربردی در جهت تفسیر، رفع ابهام و تعارض در عملکرد حقوقی رایانه ها منطبق بر شاخصه های اخلاقی، هدف و جهت اصلی از تحلیل های صورت گرفته در این تحقیق، می باشند. حال، به برخی از یافته های قانونی اشاره می شود:

*جایگاه قاعده اخلاقی – فقهی نفی سبیل یا جهانی شدن در رفع ابهام از ماهیت رایانه

کاربرد قاعده اخلاقی مزبور در جهت رفع ابهام و تعارض ماهیت شخصیتی رایانه بین حقوق سنتی و الکترونیکی، بیان گردید. بنابه اصل اخلاقی جهانی شدن، امروزه یکی از مستحدثات جدید فقهی موضوع مبادلات الکترونیکی از طریق رایانه ها می باشد. پدیده جهانی شدن، منطبق بر قاعده نفی سبیل در فقه است.(۲۸)

*نقش ناشناخته یا فضولی رایانه (مفهوم مخالف شاخصه های اخلاقی)

از جمله یافته های دیگر این تحقیق، شناسایی اعمال فضولی یا عملکرد ناشناخته و مبهم رایانه ای است. بطور کلی، اعمال پنهان یا فضولی از نظر اخلاقی؛ امری مذموم تلقی می شوند.(۲۹) در ساختارهای نوین حقوقی، چنانچه اعمال فضولی رایانه با اذن قبلی یا اجازه بعدی اصیل یا دارنده وب سایت همراه باشند، منتسب به کاربر بوده و صحیح خواهند بود. در غیر این صورت، اعمال شخص ناشناخته یا فضول باطلند.(۳۰)

*جایگاه قانونی اخلاق حسنه در عملکرد رایانه

باستناد اصل «۹» قانون اساسی ایران و مواد «۱۰، ۹۷۵ و ۲۱۷» قانون مدنی، رایانه ها نباید برای انجام عملیات غیر قانونی و غیر شرعی طراحی و برنامه ریزی شده، پردازش های برخلاف قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه، انجام دهند. مواد قانونی ذکر شده، همگی مبتنی بر اصول اخلاقی می باشند. به نظر می رسد که اخلاق حسنه در حقوق ایران، همان اصل حسن نیت در حقوق بین الملل باشد.

*جایگاه قانونی اصل حسن نیت در تفسیر عملکرد رایانه

ماده «۳» قانون تجارت الکترونیک ایران، به عنوان مبنای تفسیر سایر قواعد حقوق الکترونیکی، مقرر می دارد: «در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بین المللی، ضرورت توسعه هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن و رعایت لزوم حسن نیت توجه کرد». در ماده «۳» قانون نمونه و ماده «۵» کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی، اصل حسن نین

مقاله مروری
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹
[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

گنجانده شده است. (۳۱) اصل حسن نیت در تفسیر و توصیف ساختارهای نوین فقهی –حقوقی، به جهت حفظ مصالح، مقتضیات و منافع امت اسلامی؛ کاربرد دارد. (۳۲) نقش تفسیری اصل حسن نیت، موجب ایضاح همه قواعد الکترونیکی بوده و مانند شاه کلیدی در حل همه ابهامات و تعارضات به کار می آید.

*جایگاه قانونی اصول اخلاقی بی طرفی رسانه ای، عدم تبعیض و دیدگاه هم ارزی عملکردی در رفع ابهام از ارزش اعتباری رایانه و داده پیام

مطابق با اصل اخلاقی بی طرفی رسانه ای، تفاوتی بین وسایل ارتباطی، قائل نمی شوند. اصل مزبور، ارزش سیستم های رایانه ای را همسان سایر سیستمهای ارتباطی می داند. (۳۳) مطابق با اصل اخلاقی عدم تبعیض، ارزش اطلاعات در قالب داده پیام و کاغذهای سنتی را یکسان می دانند. (۳۴) ماده «۵» قانون نمونه، آورده: «اثر حقوقی، اعتبار یا قابلیت اجرایی اطلاعات صرفاً به این دلیل که درقالب داده پیام هستند؛ نباید انکار شوند». دیدگاه اخلاقی هم ارزی عملکردی در مواد «۶ الی ۸» قانون نمونه، مفاهیم اصطلاحات مکتوب، ممضی، اصل بودن مدارک و اسناد را بسط داده تا معادل الکترونیکی آنها را نیز در برگیرند. بلکه مشکلات حقوقی بر سر راه استفاده از وسایل ابراز اراده را با به رسمیت شناسی معادل الکترونیکی آنها مرتفع سازند. (۳۵) در ماده «۶» قانون تجارت الکترونیک ایران، داده پیام در حکم نوشته مقرر گردیده است. اگر ابهامی در این خصوص باشد با توجه به اصل اخلاقی عدم تبعیض و دیدگاه هم ارزی عملکردی بر طرف خواهد شد.

*جایگاه قانونی اصول استقلال و حاکمیت اراده طرفین در حمایتهای انحصاری داخلی کشورها و احترام به توافق طرفینی

منطبق بر اصل اخلاقی استقلال طرفین، قوانین داخلی کشورها در خصوص حمایت از مصرف کنندگان، مقدم بر قوانین بین المللی می باشند. (۳۱) در بند «۱ ماده ۴» قانون نمونه و ماده «۳۳» قانون تجارت الکترونیک ایران نیز، رویه ای مشابه اتخاذ نموده اند. (۳۶) زیرا، اکثر موانع در روابط الکترونیکی افراد در حوزه قراردادها؛ مطرح می باشند. (۳۷) اصل اخلاقی فوق به طور کامل حمایت های انحصاری در بستر مبادلات الکترونیکی در قانون تجارت الکترونیک ایران را مورد تأیید قرار داده و از ماهیت آنها رفع ابهام و ایهام می نماید. احراز کتبی، ممضی و اصل بودن اسناد به شکل داده پیام، به دلایلی مانند حفظ اخلاق و نظم عمومی در زمره قواعد آمره می باشند. (۳۸) در بند «۲ ماده ۴» قانون نمونه، حق طرفین را در تکمیل برخی قواعد حقوقی از طریق توافق طرفینی محترم شمرده اند. (۳۹) اقدامات رایانه، پس از انتساب به اشخاص واقعی به صورت جزئی از عمل حقوقی آنان درآمده و هماهنگ با اصول اخلاقی و قواعد عمومی؛ مستند به ماده «۱۹۰» قانون مدنی ایران در خصوص شرایط اساسی برای صحت معاملات در می آیند. این مستدلات و مستندات منطبق با مواد «۳» کنوانسیون ارتباطات حاوی اصل اخلاقی حاکمیت اراده طرفین، می باشند.

نتیجه گیری

در این بحث، به تفسیر و تطبیق شاخصه های اصلی اخلاق مدرن و جایگاه قوانین اخلاقی حاکم بر عملکرد حقوقی رایانه می پردازیم. این پژوهش، بیانگر آن بود که قوانین نوین حقوقی در فضای مجازی، ریشه در شاخصه های اخلاق مدرن[۱۵] دارند. اخلاقیات در این دوران، واجد چهار شاخصه اساسی تسلط بر نفس خود، کلی بودن یا جهان گستری، برابری و یگانگی گردیده اند. شاخصه خویشتنداری، اشخاص را به صبر و پایداری وا داشته تا حدی که تسلیم خواسته ها و امیالشان نشوند. اصل اخلاقی حسن نیت که مبنای تفسیر قواعد نوین حقوقی به جهت حل تعارضات و ابهامات در ساختارهای نوین حقوقی مانند اعتبار عملکرد حقوقی رایانه ها می باشد. ریشه در شاخصه مذکور دارد. مطابق با شاخصه جهان گستری، احکام اخلاقی کلی بوده و برای اشخاص و موارد خاص وضع نگردیده اند. اگر فرد برای دیگران در قبال خود وظایفی قائل است، باید همان وظایف را برای خود در قبال دیگران نیز، قائل باشد. باید مطابق احکامی عمل کرد که جهان گستر باشند. برخی صاحبنظران، اصل کلی بودن و جهان گستری را نقض کرده و به جای آن نظام طبقاتی رفتار را با تعریف واپسین انسان و ابر انسان به میان آورده اند. ایشان، اصل اول یا ریاضت نفس را شاخصه ی ابر انسان شمرده اند. اخلاق را امری نسبی دانسته و برای تعیین ارزش عمل، به شخصیت مرتکب عمل، توجه نموده اند. قاعده فقهی نفی سبیل یا جهانی سازی در توجیه تبادلات الکترونیکی از طریق رایانه ها از شاخصه اخلاقی فوق، نشأت گرفته است. شاخصه سوم اخلاقی، برابری حقوقی و صوری است. اصول عدم تبعیض بین اطلاعات در قالب داده پیام و کاغذهای سنتی و دیدگاه های هم ارزی عملکردی و محیط بی طرف رسانه ای که برای مفاهیم مکتوب، ممضی، اصل بودن مدارک، معادل الکترونیکی قائل گردیده اند. بیانگر شاخصه اخلاقی مذکور، می باشند. برابری حقوق سنتی و الکترونیکی اشخاص در جامعه، به منزله آن است که همگان از فرصت های برابری در زندگی اجتماعی؛ برخوردار باشند. چهارمین شاخصه اخلاق، یگانگی نفس است. رعایت حق طرفین در تکمیل برخی قواعد حقوقی از طریق توافق یا اصل اخلاقی حاکمیت اراده طرفین؛ نشانگر شاخصه اخلاقی مزبورند. مفهوم نفس و عامل خود فرمانی مسئول اعمال فرد، از پیش انگاشت های اساسی هر دستگاه اخلاقی هستند. قبول مسئولیت در انجام وظایف از ضروریات زندگی اجتماعی بوده و افراد باید وظایفشان را به خاطر سپرده و حافظه ی ایشان برای انجام امور حیاتی؛ پرورش و توانایی لازم را بیابند. (۴۰) اخلاقیات در تحولات تاریخی خود از دو دوران محوری پیشامدرن[۱۶] و مدرن گذر کرده اند. شاخصه های بالا، بیانگر رویکرد عقلی اخلاق در دوران مدرن می باشند. زیرا در این دوران، آفرینش رفتاری یا اخلاق فقط به عهده شخص نبوده و جامعه در اخلاق شر و نیک انسانی مسئول گردیده اند. (۴۱) جامعه، جمع انسان های در پیکره اجتماعی خود پیچیده و همدرد گشته اند. همذات پنداری و همدلی از خصوصیات انسان ها در جوامع مدرن می باشند. در مقام قیاس باید بگوییم که قبل

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

از عصر مدرن انسان ها در دوران پیشآمدرن فضیلتی شخصی و به ودیعت گذاشته شده از سوی نیروهای ماورایی بوده اند. برخی صاحبنظران باستان، اولین نشانه های عصر فضیلت ها را در چگونگی اعطاء گوهر فضیلت اخلاقی از طرف ایزدان به بعضی انسان ها؛ بیان نموده اند. اخلاق را در دو سوی شر و نیکی در میدان ستیز نشان داده اند. آشیل را نمونه ای از فضیلت اخلاقی نیک و پاریس را نمونه ای از اخلاق شر دانسته اند. (۴۲) راه های عملی این نیک اخلاقی را گفتار نیک،کردار نیک و پندار نیک دانسته و آگاهی را راهی برای اخلاق نیک دانسته اند. اخلاقیات در عصر پیشآمدرن در جستجوی فره گی از درون فرد راه پیموده و جوامع را در تشکیل اخلاق سهیم نمی شمردند. در عصر ادیان منابع فره گی به خدایانی منتسب گردیدند که در معجزات خود به واسطه پیامبران، راه خیر را به بندگان می آموختند. (۴۳) در گتوهای طبقاتی دوران پیشامدرن اخلاقی، حس همذات پنداری و همدردی؛ مشاهده نمی شدند. تغییرات اجتماعی کاری سخت و غیر ممکن بودند. وقوع چند انقلاب اجتماعی در طی پانصد سال اخیر به درهم شکستن طبقات اجتماعی و شایستگی های میراثی منجر شده و جوامع مدرن در طی یک زایمان سخت تاریخی متولد گشتند. (۴۴)

شاخصه ها و اصول اخلاقی که در طول تحقیق از آنها بحث گردید. همگی بیانگر نظریه اخلاقی آسان سازی اجتماعی، در دوران مدرن کنونی هستند. مطابق این نظریه، ما انسان ها دارای غریزه ی جمع گرایی بوده و در میان جمع در پی عرضه بهترین فضایل اخلاقی برای استفاده و ارزیابی هستیم. اجتماع، محلی است که با بذل خویش، بخششی را از دیگری دریافت می کنیم. همین داد و ستد فضایل ما را به فردیت زدایی و اجتناب از خودخواهی در جامعه مدرن متکی بر فن آوری وا می دارند. (۴۵) عملکرد رایانه ها در ایجاد قراردادهای الکترونیکی، نشانگر کاربرد عملی نظریه اخلاقی آسان سازی اجتماعی می باشد.

با عنایت به ماهیت پیچیده سیستم های رایانه ای در فضای مجازی که دارای عملکرد و آثار فنی – حقوقی خاصی در انتساب اطلاعات به اشخاص واقعی می باشند. قوانین ویژه ای دارای شاخصه های متعدد فنی، حقوقی و اخلاقی، بر وضعیت حقوقی آنها حاکمند. در این میان، شاخصه های اخلاقی نقش برجسته ای در سنجش صحت وضعیت حقوقی رایانه ها دارند. زیرا، در حقوق داخلی و بین الملل الکترونیکی اصول اخلاقی عدالت، انصاف، حسن نیت و..... بطور عملی در تدوین قوانین الکترونیکی لحاظ گردیده اند. کاربرد عملی اصول اخلاقی در حدی بوده که مواد «۳» قانون تجارت الکترونیک ایران، قانون نمونه تجارت الکترونیکی و «۵» کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی دارای شاخصه های اخلاقی؛ مبنای تفسیر همه قوانین الکترونیکی در فضای مجازی قرار گرفته اند. سایر اصول اخلاقی نیز، در رفع ابهام، ایهام و تعارض از ساختارهای نوین حقوقی به کار می آیند.

بر اساس یافته های اولیه این پژوهش مبتنی بر تحلیل منطقی نظریات اخلاقی، ضرورت حکومت اصول کلی اخلاقی بر فضای مجازی احساس می شوند. زیرا، مطالعه گسترده تر در منابع نظری اخلاق، بیانگر آن هستند که: اخلاقیات در دوران کنونی در قوانین فضای واقعی و مجازی کاربرد عملی دارند. در فضای واقعی قوانین موضوعه و حد و مرزهای آن با وجود ساختارهای کلاسیک قانونگذاری، تاکنون به وضع قوانین سنتی پرداخته اند.

اما در فضای مجازی شیوه ی نویی از ساختارهای وضع قوانین، مورد نیاز قانونگذاران می باشند. زیرا، در فضای مجازی حق و قوانین احقاق آن برای امنیت و بر پایی اخلاق در گستره جهانی، متکثر و وسیع الطیف تر از قوانین کلاسیک می باشند.

قوانین کنونی حاکم بر فضای مجازی به دلایلی اخلاقی با قوانین حقوق سنتی فاصله بسیاری دارند. بنابراین، ساختارهای نوینی جهت وضع قوانین متناسب با فضای مجازی مورد نیازند. به گونه ای که درک ما را از واقعیت های حاکم بر وضعیت حقوقی سیستم های رایانه ای، افزایش داده و از موارد مسکوت، مبهم و متعارض قوانین مدرن الکترونیکی با حقوق سنتی، رفع ابهام نمایند. قوانین الکترونیکی باید ویژگی های اخلاق مدرن را دارا باشند. شاخصه های اخلاق مدرن جهان شمولی، خویشتنداری، برابری حقوقی و یگانگی می باشند. از سوی دیگر ساختار ایجاد قوانین نوین الکترونیکی هم باید تعریف شوند. ساختار نوین، همان قلمرو عمومی مجازی یا شبکه های اجتماعی بوده به گونه ای که قوانین در فضای مجازی از طریق گفتمان اخلاقی بدون تحمیل اراده ای تأسیس شوند. گفتگوها باید حول مباحث جدیدی که قرار بر ایجاد آنها در فضای مجازی بوده، تشکیل و در صورت توافق اکثریت، تبدیل به قانون الکترونیکی شوند.

ملاحظه‌های اخلاقی

در این پژوهش با ذکر ارجاعات مورد استفاده و همچنین مطالعه تطبیقی قانون تجارت الکترونیکی ایران، قانون نمونه تجارت الکترونیکی و کنوانسیون ارتباطات الکترونیکی آنسیترال سازمان ملل متحد، قواعد فقهی و شاخص های اخلاقی و قانونی در تدوین این پژوهشی علمی رعایت شده اند.

واژه نامه

1.	Ethics	اخلاق
2.	Good will	حسن نیت
3.	Justice	عدالت
4.	Fairness	انصاف
5.	Electronic rights	حقوق الکترونیکی
6.	Cyberspace	فضای مجازی
7.	The features of ethics	شاخصه های اخلاق
8.	Media neutral	بی طرفی رسانه ای
9.	Functional equivalence	هم ارزی عملکردی
10.	Nondiscrimination	عدم تبعیض
11.	Independence of the parties	استقلال طرفین
12.	The will of the parties	حاکمیت اراده
13.	Continence	خویشتنداری

مقاله مروری
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

14. Unity — یگانگی
15. Modern Ethics — اخلاق مدرن
16. Premodern ethics — اخلاق پیشامدرن

References

1. Bledsoe S, Boezek B. (1996). The international law dictionary. Translated by: Aghai B. Tehran: Ganjdanesh Publications. Pp. 42-43. (In Persian).
2. UN. (2012) Charter of the United Nations. Available at: http://www.unic-ir.org/publication/farsi/manshoor/manshoor_melale_motehed.htm. Accessed: 12 Jun 2018. (In Persian).
3. Sabri N. (2003). An introduction to the method of research in law. 1st ed. Tehran: Nashre Mizan Publications .Pp.72-80. (In Persian).
4. Shirovi A. (2015). Comparative law. 6th ed. Tehran: Neshsarmat Publications. Pp. 56-82. (In Persian).
5. Almasi N. (2006). Private international law. Tehran: Nasr-e-mast Publication. P. 98. (In Persian).
6. Musazadeh R. (2014). The requirements of international public law. 13th ed. Tehran: Nashr-e-Mizan Publication. Pp. 25-26. . (In Persian).
7. Mohaghegh D. (2006). Topics of jurisprudence. Tehran: Islamic News Center. Pp. 66-69. (In Persian).
8. Habibzadeh T. (2014). Legal status of electronic agent in concluding electronic contracts. Quarterly Journal of Private Law; 2(5): 63-82. (In Persian).
9. United Nations Commission (1996). UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce. USA: UN Publications.
10. Shams A. (2011).Civic proceedings, fundamental period. Tehran: Dakar Publishing House. Pp. 23-45 (In Persian).
11. Mitchio K. (2014). Future physics. Translated by: Rambid R. Tehran: Maziar Publication. P. 108. (In Persian).
12. Habibzadeh T. (2011). Information technology rights. Tehran: Publication of the Center for Research Papers of the Islamic Consultative Assembly. Pp. 23-33. (In Persion).
13. UN. (2018). United Nations convention on the use of electronic communications in international. USA: UN Publicaion.
14. Gholizadeh F. (2000). Anatomical culture of Microsoft computer terms, 1st ed. Tehran: Nashrallum Counseling Center. Pp. 45-47. (In Persian).
15. Feyzi Chekapap G. (2004). The moment of concluding an electronic interfaces. Tehran: Conference on the Examination of the Legal Aspects of Information Technology. (In Persion).
16. Corper S, Vojunita E. (2001). E-Commerce. Translation by: Khosro Mahdi Pourafaty. Tehran: Dibagaran Art and Cultural Institute. Pp. 13-23.
17. Andrade F. (2007). Contracting agents: legal personality and representation artificial itelegence and law. Artif Intell Law; 15: 357–373.
18. Qasimzadeh S. (2006). Civil rights, brief statements and commitments. 5th ed. Tehran: Dadgoster Publication. Pp. 55-51. (In Persian) .
19. Mamdouh Ibrahim K. (2005). Abram al-Qadlakteroni. Cairo: Daral-Fakr. Pp. 51-56. (In Arabic).
20. Abolhassan Mojahed O. (2000). El-Tayyed Ebir Enternet. Qaherah: DarAl-Nahza. Pp. 66-78. (In Arabic)
21. Scientific Publishing Council (2003). Legal aspects of electronic transactions. Kuwait: Kuwait University Publication. Pp. 93-99.
22. Katoozian N. (2006). Civil rights: The public interest principle.3rd ed. Tehran: Mizan Publishing. P. 335. . (In Persian).
23. Al-Hawani H. (1995). Al-Nasiriyah Alameh Lallatzam: Al-Jaza al-Awl. 2nd ed. Al-Qaherah: DarAl-Nahza. P. 105. (In Arabic).
24. Rawls A. (2000). Contract formation in internet age. The Colombia Science and Technology Law Review; 1(2): 22.
25. Elsan M (2006). The future of electronic contracts in the international bill by Jinferai H. Law Journal; (35): 347-394. (In Persian).
26. Gholizadeh A. (2007). An analysis on the contraction of electronic transactions. Journal of Commercial Law Research; (42): 54-57. (In Persian).
27. Safaee S. (2016). Preliminary civil rights period. 1st ed. Tehran: Mizan Publication. Pp. 47-49. (In Persian).
28. Moghniyeh M. (2008). Jurisprudence on five schools of thought. Translated by: Pour Jawadi M. Tehran: Anghat Bonyad Islamic Sciences. Pp .60-76. (In Persian).
29. Ansari S. (1988). Makaseb. Qom: Allame Publication. Pp. 80-97. (In Persian).
30. Lotfi A. (2002). The texts of jurisprudence. , 3rd ed. Tehran: Magdat Publication. Pp. 10-16. (In Persian).
31. Elsan M. (2005). Formation of electronic contracts of the Quarterly. Quarterly Journal of Commercial Prosecutor's Research; 189. (In Persian).
32. Erfani M. (2013). Iranian trade law. Tehran: Jungle Publications. Pp.335-356. (In Persian).
33. Almasi N. (2006). Private international law. Tehran: Kasimizan Publication. P. 98. (In Persian).
34. Furmston, M. (2012). Cheshire, fitfoot and furmston's law of contract. 16th ed. UK: Oxford University Press .
35. Sarcevic S. (1997). New approach to legal translation. Boston: Kluwer Law International Publications. Pp. 236-238
36. Brfield W. (2005). Issues of law for software agents within virtual environments Presence: Teleoperators and Virtual Environments.
37. Rezaei A. (2000). Electronic commerce law. Tehran: Bonyad-e-Jahan-e Qabi. Pp. 34-45. (In Persian).

مقاله مروری
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

38. Zayn Lanan D. (2009). E-commerce law, Translated by: Zarkalam M. Tehran: The Institute for Legal Studies and Studies of His Counselors. Pp. 21- 43. (In Persian).
39. Akhlaghi B. (2011). International trade law. Tehran: Publication of the Party. Pp. 54-67. (In Persian).
40. Habermas J. (1987). Philosophical discourse of Modernity. USA: Mit Press. Pp.109- 131.
41. Ghasemi H. (2011). Professional ethics: Necessity or choice. Journal of Facilities & Equipment Development .Pp. 43- 52. (In Persian).
42. Homer. (1999). Iliad. Translated by: Nafisi S. Tehran: Scientific Cultural Publication. (In Persian).
43. Gathas Y, Yashts V, Khordah A. (2004) .With an introdauction, appendices, preface, notes, on the history of Avesta literature and life of Zarathushtra. Translated by: Razi H. Tehran: Behjat Publications. Pp.58-60. (In Persion) .
44. Foucaul M. (1972). The archeology of Knowledge. New York: Éditions Gallimard .Pp. 97-107 .
45. Hilgard S. (2000). Intrroduction to psychology USA: Etcinson. Pp. 641-668.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1399.15.3.3.3]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-19]